

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

(Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2023)

Ahmet KARTAL

Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi
ahmetkartal38@gmail.com

Saniye ERASLAN KALELİ

Araş. Gör., Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi
saniyeeraslan.se@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8563-1589>

<https://orcid.org/0000-0002-0687-0707>

Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça Kasideleri-III

Persian Qasidas of Alî Şîr Nevâyî-III

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 20.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 18.04.2023

Yayım Tarihi/Published: 30.04.2023

Atf/Citation

Kartal, A. & Eraslan Kaleli, S. (2023). Alî Şîr Nevâyî'nin Farsça kasideleri-III. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(1), 1-17. <https://doi.org/10.34083/akaded.1268112>

Kartal, A. & Eraslan Kaleli, S. (2023). Persian qasidas of Alî Şîr Nevâyî-III. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(1), 1-17. <https://doi.org/10.34083/akaded.1268112>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Ali Şîr Nevâyî, sadece Çağatay sahası edebiyatının değil; genel olarak Türk edebiyatının da en önemli şahsiyetlerinden biridir. Farsçanın edebî dil olduğu ve Türkçe eser vermenin küçümsendiği bir dönemde, eserlerini şuurulu olarak Türkçe kaleme alan Nevâyî, aynı zamanda Farsça bir divân da tertip etmiştir. Onun *Farsça Divân*'ı; gazel, müseddes, terkib-bend, rübâ'î, kıt'a, tarih, lugaz, muammâ, müfredler, Molla Câmî için yazılan mersiye ile "Sitte-i Zarûriyye" isimli kasidelerden oluşmaktadır. Ayrıca Nevâyî'nin Türkiye'de bulunan Farsça divânlarının yazma nüshalarında yer almayan ve "Fusûl-i Erba'a" başlığını taşıyan dört kasidesi daha mevcuttur. Fusûl-i Erba'a; dört mevsimden söz eden "Seretân", "Hazân", "Bahâr" ve "Dey" başlıklı dört kasideden müteşekkildir. Nevâyî'nin kasidelerinin Türkçe tercümelerini ihtiva edecek olan bu çalışmanın ilk tefrikasında; Nevâyî'nin Türkçe ve Farsça eserler verme kabiliyetinden söz edilmiş, "Sitte-i Zarûriyye" ve "Fusûl-i Erba'a" da yer alan kasideler kısaca tanıtılmış ve sonunda da "Seretân" başlıklı kasidenin Türkçe tercümesine yer verilmiştir. İkinci tefrika, "Fusûl-i Erba'a"nın ikinci kasidesi olan "Hazân"ın tercümesinden oluşmaktadır. Bu tefrikada ise üçüncü kaside olan "Bahâr"ın Türkçe tercümesine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nevâyî, Farsça Divân, kaside, Fusûl-i Erba'a, bahâr.

Abstract

Ali Şîr Nevâyî, not only of Çağatay literature; he is one of the most important figures of Turkish literature in general. Nevâyî, who consciously wrote his works in Turkish at a time when Persian was the literary language and writing in Turkish was despised, is also well-versed in Persian language and literature to compose a divan. His Persian Divan; it consists of gazel, müseddes, terkib-bend, rübâ'î, kıt'a, tarih, lugaz, muamma, mufreds, an elegy written for Molla Câmî and eulogies named "Sitte-i Zarûriyye". In addition, Nevâyî has four more odes titled "Fusûl-i Erba'a" which are not included in the manuscripts of Persian divans in Turkey. Fusûl-i Erba'a; it consists of four odes titled "Seretân", "Hazân", "Bahâr" and "Dey", which talk about the four seasons. In the first episode of this study, which will contain the Turkish translations of Nevâyî's eulogies; Nevâyî's ability to produce works in Turkish and Persian is mentioned, the eulogies in "Sitte-i Zarûriyye" and "Fusûl-i Erba'a" are briefly introduced, and the Turkish translation of the eulogy titled "Seretân" is given at the end. The second serial consists of the translation of "Hazan", the second eulogy of "Fusûl-i Erba'a". This serial, on the other hand, contains the Turkish translation of the third eulogy "Bahâr".

Keywords: Nevâyî, Persian Diwan, qasides, Fusûl-i Erba'a, spring.

Giriş

Nevâyî'nin *Farsça Dîvân*'ında, "Sitte-i Zarûriyye" olarak isimlendirilen kasidelerinin dışında "Fusûl-i Erba'a" başlığını taşıyan ve mevsimlerden söz eden dört kasidesi daha mevcuttur. Türkiye'deki Farsça dîvân nüshaları içerisinde yer almayan bu "Fusûl-i Erba'a" kasideleri; "Seretân" (Nevâyî, 1395, s. 45-57; Rafiddinov vd., 2003, s. 289-293), "Hazân" (Nevâyî, 1395, s. 48-49; Rafiddinov vd., 2003, s. 298-300), "Bahâr" (Nevâyî, 1395, s. 50-52; Rafiddinov vd., 2003, s. 302-306) ve "Dey" (Nevâyî, 1395, s. 52-55; Rafiddinov vd., 2003, s. 311-315) başlıklı olup Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsünde kaleme alınmıştır.

Tefrika olarak oluşturulan bu çalışmanın ilkinde "Seretân Kasidesi"nin, ikincisinde "Hazân Kasidesi"nin tercümesine yer verilmiştir (bak. Kartal ve Eraslan, 2022a; 2022b). Bu çalışma ise "Bahâr Kasidesi"nin tercümesinden oluşmaktadır.

Bahâr Kasidesi

"Fusûl-i Erba'a"nın üçüncü kasidesi, "Bahâr" başlığında olup Sultan Hüseyin-i Baykara övgüsündedir. Aruzun "mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün" (Hezec-i Müsemmen-i Sâlim) kalıbıyla kaleme alınmış olup 57 beyitten oluşmaktadır. Bu kasidenin, klasik kaside tertibine uygun olarak oluşturulduğu görülmektedir. "Teşbîp" bölümünde ilk önce okuyucunun dikkatini gül bahçesine çeken şair, önce baharın gelişi ve saba rüzgârının esişinin burada yaptığı etkiye, daha sonra da bu etkinin özellikle insanın gönlündeki yansımaya dikkat çekmektedir. Nitekim bahar mevsiminin gelmesiyle esen saba rüzgârı, tabiatı yeniden canlandırarak gül bahçesindeki bitki ve çiçeklere, tıpkı Hz. İsa'nın cansız bedenlere can veren nefesi gibi hayat vermiş ve onları yenilemiştir. Hüzünlü insanların gönüllerini ferahlatmak için açan güller yaprak, ah u figan eden bülbüller ise neva ortaya çıkarmıştır. Her kır lalesinin ateş gibi olan yapraklarının ortasında yer alan ve ambere benzeyen siyah öbeğinin etrafa yaydığı kokuyu almak isteyen bulutlar, dağların eteğini tamamen kaplamıştır. Goncanın ağzının dış, lalenin ise kırmızı taç ile süslediği bu zamanda, nisan bulutundan inci gibi yağmurlar yağmaya başlamıştır. Gülün ateş kıvılcımları gibi kırmızı yapraklarına duyduğu aşktan dolayı seher vakti öten bülbül, ateşin daha da harlanması için kanat çırpılmaktadır. Her seher esen saba yeli de bu ateş kıvılcıklarının göklere doğru yükselmesine sebep olmakta; çınar ağacı ise, aşırı soğuktan dolayı titreyen ellerini açmaktadır. İçilen içki sonrası oluşan baş ağrısını gidermek için sabah içkisi içenler, gül renkli şarabı sabah içkisine tercih etmekte; çeşitli tarzlarda icra edilen nevâlar, destanın/makamın güzelliğine güzellik katmaktadır. Baharın gelişi iştret ortamının kurulmasına da zemin hazırlamış; hüzünlü âşıkların gönlü, felek tarafından âşıkâne bir hâle getirilmiştir.

Şair; bahar ve hazanın -tıpkı yaşam ve ölüm gibi- birbiri ardından gelip geçtiğini, feleğin ise bu vaziyeti sürekli tekrarlamaktan başka işi olmadığını dile getirmektedir. Nevâyî'ye göre, yaşanan zaman ganimet olarak bilinmelidir. Çünkü ömrün baharı nasıl geçiyorsa

hazanı da aynı şekilde geçecektir. İnsanoğlu aradığında bahar demlerini bulamadığı gibi hazan demlerini de bulamayacaktır. Nevâyî; hazanı olmayan bahar demlerini yaşamanın ancak İran ve Turan sultanı olan Sultan Hüseyin-i Baykara'nın tabiatının baharistanında mümkün olduğunu, "Girizgâh" bölümünde dile getirilmiştir.

"Methiye" bölümünde şair, Sultan Hüseyin-i Baykara'nın yedi atasının sultan, hatta yetmiş atasının han olduğuna dikkat çekmiştir. "Hakan" ve "Kayser"i, Hüseyin-i Baykara karşısında bir köle ve hizmetkâr gibi gören Nevâyî, onun dergâhının kapıcılarını ve askerlerini de övgüyle yüceltmektedir. Düşmanların, onu savaş meydanında mağlup etmesi veya kurguladıkları hile ya da yapmış oldukları sihir ile etkisiz hâle getirmesi mümkün değildir. Zira o, hem peygamberlere has ilahî hasletlere sahiptir hem de pek çok cevherin kaynağı ve merkezidir. Kâinatın revaç bulması veya yok olması da yine Sultan'a bağlıdır.

"Methiye" bölümünde âdetâ savaş davulları ile kılıç vuruşmalarının sesini duyan, mızrak yaralanmalarını hissettiren, savaş meydanından yükselen ve gökyüzünü kaplayan toz bulutlarını gözler önüne seren ve bu durumuyla "kıyamet"i andıran tasvirler dikkat çekmektedir. Hem sultan hem de onun askerleri, düşmana yaşama ümidi vermeksizin savaşmakta ve çeşitli kahramanlıklar göstermektedir. Ayrıca bu bölümde Hüseyin-i Baykara'nın ülkeler fethetmedeki başarısının yanında, nihaysiz cömertliğine de mübalağalı ifadelerle yer verilmiştir. Öyle ki Sultan, bir fethin neticesini soran birine o iklimi bağışlayacak kadar ihsan sahibidir. Onun sofrasında bir dilencinin nasibine güneş ve ay büyüklüğünde ekmekler düşmektedir.

Sultan'ın savaş meydanından zaferle dönmesi sonucu oluşturulan meclislerindeki kutlamaların tasvirleri de oldukça dikkat çekicidir. Hüseyin-i Baykara, Cemşid ve Feridûn gibi yüce makama sahiptir. Sâkilerin, hânende ve sâzendelerin işlerini coşkuyla yaptıkları bir mecliste Sultan, cana can katan sözleriyle İskender misali kadehe bengi su koymaktadır. Ancak Sultan, böyle kudretli zamanlarında, bir yandan insanı şaşkırtan diğer taraftan da sahip olduğu merhameti ve duygusallığını yansıtan gözyaşı dökmektedir. Sultan'ın bu vaziyeti meclis ehlini de gözyaşı tufanına gark etmekte, onun çektiği ahlardan meclis ehlinin gönlüne ateşler düşmekte ve bu da şimşekler çakmasına sebep olmaktadır.

"Fahriye" bölümünde Sultan Hüseyin-i Baykara'nın övgüsünde kendini aciz gördüğünü dile getiren Nevâyî, tabiatının kendisini utandıracağından endişe ettiği için Sultan'ı methetmek yerine ona dua etmenin daha uygun olacağını belirtmiştir. "Dua" bölümünde ise şair, Sultan'ın ömür baharının hazan rüzgârından emniyet içerisinde olmasını dileyerek Sultan'a ve Horasan halkına iyilik temennilerinde bulunmuştur.

Farsçayı bilen ve Farsçaya en ince teferruatına kadar vakıf olan Nevâyî, bu kasidesinde aruzu mükemmel olarak tatbik etmiş; teşbih, istiare, mecaz ve mübalağa sanatları ile

mazmunları ise kusursuz ve başarılı bir şekilde kullanmıştır. Bu durum Nevâyî'nin kendinden önce yetişmiş olan ve Farsça şiir söyleyen şairlerin önde gelenlerinin şiirlerini okuduğunu, onları mütalaa ederek söyleyiş inceliklerine ve mana derinliklerine vakıf olduğunu göstermektedir. Farsçayı kullanmaktaki üstün yeteneği ve becerisi, edinmiş olduğu birikim ve tecrübesi ve sahip olduğu zengin hayallerle orijinal ve güzel mazmunlar oluşturmayı başarmıştır. Hatta beyitlerini oluştururken bilhassa mecazlı fiiller seçtiği de dikkat çekmektedir.

فصول اربعة¹

Dört Mevsim

بهار

Bahâr

در مدح سلطان حسین میرزای باقرا

Sultan Hüseyin Mîrzâ-yı Baykara Övgüsü Hakkında

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

وزد باد بهار احیای امواتِ گلستان را

ز انفاس مسیحی تازه سازد عالم جان را

1. Bahar rüzgârı esti (ve) Mesih'in (yani Hz. İsa'nın) nefesiyle ruhlar âlemini yenilediği/canlandırdığı (gibi) gül bahçesindeki solmuş çiçek ve çimenlere yeniden hayat verdi.

کند گل جلوه و افغان کشد بلبل وز آن هر دو

رسد برگ و نوا محزون دلان بیت‌الاحزان را

2. Gül(ler) cilvelenip/naz edip bülbül(ler) efgan etti. Bunların her ikisinden de beytü'l-ahzânda/hüzünler evinde (bulunanların) hüznü gönüllerine (gülden) yaprak, (bülbülden ise) nevâ ulaştı.

نهد هر لاله کوهی پر آتش عنبر سوده

فرو پوشد به کسب عطر بر کوه ابر دامان را

3. Her dağ lalesi, ezilmiş/öğütülmüş ateşli amber kokusunu yaydı. (Bundan dolayı) bulut, güzel koku elde etmek için dağın eteğini kapladı.

¹ Bu tercüme yapılırken Sançârekî tarafından yapılan Kâbil baskısı esas alınmıştır (1395: 50-51). Gerekliğinde Taşkent baskısının hem metin hem de tercüme kısmından da istifade edilmiştir (Rafiddinov vd. 2003: 302-311).

دهان غنچه را دندان و تاج لاله را زیور
چو می یابد ازان در پاش سازند ابر نیسان را

4. Goncanın ağzı diş ile lale ise taç ile süslenince, nisan bulutundan inci (taneleri gibi olan yağmur) yağar.

بود از پیر زدن مقصودش این کاتش برافروزد
ز اخگرهای برگ گل سحر مرغ سحرخوان را

5. Gülün ateş kıvılcımları gibi olan kırmızı yapraklarına olan aşkı sebebiyle seher vakti öten bülbülün kanat çırpması, ateşin daha da harlanması içindir.

فراز این چنین آتش ز تحریک صبا هر صبح
چنار از غایت سرما گشاید دست لرزان را

6. Böylesi bir ateşin yükselişi/alevlenmesi, her seher esen saba yelinin hareket ettirmesindedir. Çınar ağacı ise, aşırı soğuktan dolayı titreyen el(ler)ini açar/açmaya başlar.

کشند اهل صبحی باده گلگون به پای گل
نواها با هزار آیین مزین کرده داستان را

7. (İçilen içki sonrası oluşan baş ağrısını gidermek için) sabah içkisi içenler, gül renkli şarabı, gülün ayağına (dibine) çektiler. (Yani gül renkli şarabı, sabah şarabına tercih ettiler.) (Bunun üzerine bülbül) güzel nevalarla (birlikte) sevinçle mukabele etti.

بهارى این چنین رفت و خزانی این چنین آمد
همیشه خود جز این کاری نباشد چرخ گردان را

8. Bahar bu şekilde/böylece geçti, güz/sonbahar şu şekilde/şöylece geldi. Dönen feleğin, devamlı (olan) bu durumunu tekrarlamaktan başka bir işi yoktur.

شده گلچهره معشوقِ جنان و چرخ آورده
به رنگ عاشقانه عاشق مهجورِ پیمان را

9. Cennet maşukunun/güzelinin gül yüzünden dolayı felek, (zaten) ayrılıktan dolayı hüznü olan âşığı, âşıkâne rengine/duruma girdirdi.

اگر نشمردی آن را مغتنم این را شمر باری
که این را هم نیایی تا بجویی همچنان کان را

10. Eğer onu ganimet saymıyorsan/bilmiyorsan, (hiç değilse) bunu (yani bahar günlerini) ganimet say/bil. Çünkü sonra onu aradığında, bunu da onun gibi bulamazsın.

به روی شاخ زرد این دم که برگ لعلگون بینی
بباید ریختن در جام زر لعل بدخشان را

11. Şu an sararmış dallar üzerinde gördüğün kırmızı renkli yapraklar, muhtemelen zerrin kadehe Bedahşân la'linin dökülmesidir.

بهار عمر را دیدن که چون رفت و خزان آمد
خزان هم بگذرد تا بنگری این کاخ ویران را

12. Ömür baharının gidip (onun yerine ömrün) hazanının geldiğini gördüğünden/görünce; baktıkça, bu viran sarayda (vücutta) hazanın da geçtiğini görürsün.

اگر خواهی بهار بی خزان بینی ورا بنگر
بهارستان خُلق خسرو ایران و توران را

13. Eğer hazanı olmayan baharı görmek istersen, İran ve Turan padişahının hulkunun/tabiatının baharistanını gör.

مگو خسرو که تا هفتم پدر سلطان بن سلطان
چه سلطان بلکه تا هفتاد والد خان بن خان را

14. (Ona yani Hüseyin-i Baykara'ya) hüsrev/hükümdar deme, çünkü onun yedi atası sultan oğlu sultandır. Sultan nedir ki belki de onun yetmiş vâlidî/atası han oğlu handır.

ابوالغازی سپهر سلطنت سلطان حسین آن شه
که از دریای جودش قطره یابی بحر و عمان را

15. Saltanatın kubbesi olan Ebulgazi Sultan Hüseyin öyle bir şahtır ki, onun cömertlik deryasının yanında deniz ve umman, tıpkı bir katre gibidir.

ز نطقش بستگیها نکتہ عیسیٰ مریم² را
 ز رایش تیرگیها پنجه موسیٰ عمران³ را

16. (Onun) nutkundan Meryem oğlu İsa'nın dili tutulmuş, fikrinden İmrân oğlu Mûsâ'nın pençesi (yed-i beyzâsı) kararmıştır.

کمینہ چاکر رومیش بین در خیل، قیصر را
 کمینہ بندہ چینیش دان، در پیش خاقان را

17. Onun indinde Hakan'ı, Çinli değersiz bir köle gibi bil. Kayser'i ise ordusunda bulunan Rumlu hakir bir asker/hizmetkâr gibi gör.

شهنشاهی که صد خاقان و قیصر بنده سان باشند
 چو اندازد به فرق اهل عالم ظلّ احسان را

18. Yüzlerce “hakan” ve “kayser”in (kapısında) köle olduğu o şahlar şahının ihsan gölgesinin, dünya halkını/insanları tamamen kapladığını (gör).

فلک جاهی که دربانان درگاهش دمی صد ره
 ز نعل موزه جنبانند مغز فرق کیوان را

19. Felek öyle bir yerdir ki onun dergâhının kapıcıları/muhafızları, çizmelerinin na'linden/ökçesinden (çıkan sesle) her an yüz kere Zühâl⁴ yıldızının dimağını titretirler.

چو نعل زر به یک دو میخ کوکب رخس را بندد
 به پا تا افتد و یابد گدایی مهر رخشان را

20. Atını, altın na'l/halka gibi bir iki/birkaç yıldız benzeyen mîha bağlar. Onun ayağına kapanan parlak güneş, dilenme derecesine ulaşır.

چو اندر حکمتِ اسرارِ خلقت فکر بگمارد
 بیابد آنچه منخفی مانده افلاطونِ یونان را

² Kâbil baskısında “عیسی و مریم” şeklinde geçen bu kelime grubu, Taşkent baskısında “عیسی مریم” olarak geçmektedir.

³ Kâbil baskısında “موسی و عمران” şeklinde geçen bu kelime grubu, Taşkent baskısında “موسی عمران” olarak geçmektedir.

⁴ Yedinci felekte ve gezegenlerin en üstünde bulunan Zühâl, “pâsbân” (gözcü) olarak vasıflandırılır ve bekçilerin yüksek kulelerde (burç) bulunmasına dayanan çeşitli hayaller içinde yer alır (Uzun, 1992).

21. Yaratılış sırlarının hikmeti ile ilgili düşündüğünde, (hiç şüphesiz onda) Yunan(lı) Eflâtun için gizli olan/olarak kalan sırları (bile) keşfedersin.

زهی شاهی که از رای تو باشد روشنی هر روز
به گردون مهر را زانسان که از وی ماه تابان را

22. Senin fikrin/görüşün ile her gün parlayan şaha aferin/övgüler olsun! (Nitekim) felek güneşinden ışık alan ay gibi parlayan insana da (aferin)!

بود جزمت بهر کاری که باید کرد تا حدّی
که از خاطر به باد تیر بستان داده نسیان را

23. Senin kararlılık gösterdiğin işlerin o kadar çok arttı ki bostan hatırına/hürmetine Tîr ayını⁵ unuttun.

به بحر و کان ز ابر و آفتاب آن درّ و یاقوتی
که خواهند ار نیابند از کفت یابند تاوان را

24. Deniz ve madende, bulut ve güneşten dolayı oluşan (öyle değerli bir) inci ve yakutsun ki (bunları) arayanlar, eğer onları bulamazlarsa senin elinden alırlar/alabilirler.

فلک همچون کواکب گردد از دوران خود راجع
به رجعت گر رساند قاصدِ امرِ تو فرمان را

25. Eğer senin emrini ulaştıran haberci, “dönüş” ile ilgili fermanını erişirse, felek de yıldızlar gibi kendi etrafında döner.

شوند افلاک و انجم گر به چشم تربیت بینی
به روز پار خرگه را در او گل‌های کیمسان را

26. Eğer felek ve yıldızlara ibret nazarıyla bak(ar)san, geçmiş günlere nispetle bu otağın/kubbenin değerli/nadide çiçeklerle dolduğunu görürsün.

به بحر و برّ غرض قصد درخت عمر خصم توست
نهنگ ار ارّه را در کار دارد پیل دندان را

27. Düşman(lar)ın, deniz ve karada senin ömür ağacını kesmeye kastetse/niyet etse; bunun için timsahın sırtındaki testerenin (dişlerinin), fildişinden olması/yapılması gerekir.

⁵ Tirmâh olarak da söylenen İnan takviminin dördüncü ayı.

دو صد میدان جهد چون گوی هرگه ⁶ چابک عزمت
به طرف گنبد گردون رساند نوک چوگان را

28. Ceht/gayret meydanında tıpkı gûy/top gibi (hazır olarak bulunan) iki yüz (kişi), çevgân sopalarının ucunu, felek kubbesine ulaştırmaya her zaman kararlı ve hazırdır.

ز قعر تیره چاه تخیل حکمتِ رایت ⁷
برون آرد ⁸ نه صد ماو مقّع ماو کنعان را

29. Senin hikmetli sancağın, hayaller kuyusunun karanlık derinliklerinden sadece Mukannâ'nın yüzlerce "mâh-ı nahşeb"⁹ olarak belirtilen ayını değil, belki Kenan'ın ayını/Yûsuf peygamberi çıkaracak(tır)/yükseltecek(tir).

بود بند و گشاد کائنات از امر و نهی تو
خرد بر چرخ انجم بندد این بیهوده بهتان را

30. Kâinatın revaç bulması/gelişmesi veya çökmesi/yok olması, (tamamen) senin emrinden ya da yasaklamandan dolayıdır. (Buna rağmen neden) bu beyhude ithamı, ilim ve irfan ehli dönen feleğe bağlar?

بسی نان چون مه و خورشید سایل را شود روزی
به بزم ار گسترد اقسام جود و حشمتت خوان ¹⁰ را

31. Eğer senin cömertlik ve ihtişam sofranın kısımları (bir bölümü) mecliste açılacak olsa dilenciye, ay ve güneş gibi/ay ve güneş büyüklüğünde kâfi ekmek rızk olur.

⁶ İran baskısında "کوهی هرگه" şeklinde geçen bu kelime grubu, Taşkent ve Kâbil baskısında "گوی" olarak geçmektedir.

⁷ Taşkent ve İran baskısında رأیت şeklinde.

⁸ İran baskısında آید şeklinde.

⁹ Mukannâ' el-Horasânî, Abbâsiler devrinde Mâverâünnehir'de peygamberlik ve ilâhlık iddiasıyla ortaya çıkan bir isyancıdır. Şaşılığını yüzüne örttüğü yeşil bir örtü veya altın bir peçe ile gizlediği için "Mukanna" (örtülü) lakabıyla şöhret bulmuştur (Öz, 2020). "Mâh-ı keş" de denilen "mâh-ı nahşeb" ise Mukannâ'nın Nesef'deki Siyam Dağının eteğinde bir kuyudan doğar şekilde gösterdiği yapma ay hadisesini ifade etmektedir (Ötüken Türkçe Sözlük, 2006).

¹⁰ İran baskısında حشمت و خوان şeklinde.

تخیل گر نیند نقش چون ذات تو موجودی
درین مبحث خرد هر دم نماید منع امکان را

32. Eğer tasavvurda/hayal gücünde senin zatın gibi ulu bir zat yoksa akıl ehli bu konuda ne kadar tartışırsa tartışsın, (hiç şüphesiz) onların bir sonuca ulaşması için aklın imkânları yetersiz kalır.

به رفع سحر اعدا گر قدم مانی زمان فهمد
هم از ذات تو موسی را هم از رمح تو ثعبان را

33. Eğer düşmanların yapmış olduğu sihri etkisiz kılıp ortadan kaldırmak için adım atarsan, zaman; Mûsâ'nın senin zatından, su'bânın/ejderhanın ise senin mızrağından/asândan olduğunu anlayacaktır.

به روز رستخیز کین که گردان دغا خواهند
فرو شانندن بآب تیغ و پیکان گرد میدان را

34. Savaş ve fitne/keşmekeşlik gününde kahramanlar tertip ve hile kılacak olsa, meydanın tozunu kılıç ve temrenin suyuyla bastırıp yok ederler.

غریو کوسِ حربی، هر زمان در اضطراب آرد
به مجرای میاه اندر عروق ارض شریان را

35. Savaş kösünün/davulunun (gürültülü) sesi, her zaman (yüreklere) ıstırap verip titretir, suyun mecrasıyla/hareketiyle sanki yerin damarlarını hareket ettirir.

سینانها را نیستانِ بلا بینی ز انبوهی
ز بس گلگونِ عَلمِ آتش فتاده آن نیستان را

36. Mızrakları, çok fazla oluşundan dolayı bela kamışlığı gibi görürsün. Gül renkli sancakların çok oluşundan dolayı ise, kamışlığı ateş düşmüş/yanıyormuş gibi görürsün.

عیان گردد قیامت از تحرک در دو کوه صف
که اُمید حیات آندم نماند نوعِ انسان را

37. Kıyamet, iki sıra dağın (ya da iki sıra dağ gibi birbiriyle savaşan safların birbirlerinin üzerine doğru) hareket etmesinden dolayı ortaya çıkar/görünür. İşte o an (bu manzarayı gören) insanoğlunun yaşama ümidi kalmaz.

ز گردِ رزمگه ابرِ بلا زو بر سپهر آرد

فلک زان ابر بر اطراف ریزد تیر باران را

38. Savaş meydanından yükselen tozdan oluşan bela bulutu, gökyüzünü (tamamen) kapladı. Felek, (gökyüzünü kaplayan) o bela bulutlarından etrafa yağmur oklarını yağdırır.

ز بس غلظت غبارِ صرصرِ آفت کُند تیره
همه چشم زَرّه را سر بسر بل رنگِ خُفتان را

39. Afet kasırgasının oluşturduğu toz, fazla yoğunluğundan dolayı her tarafı kararttı. Bütün gözler kumla doldu, sanki (dünya) baştan başa huftân/zırh rengine büründü.

کشیده تیغ کین چون آفتاب آروز هر جانب
به پویه افکنی چون اشهب افلاکِ یکران را

40. O gün felek, eşebe/kır ata benzeyen asil ve güzel atını koşturarak, güneş(in hüzmeleri) gibi olan kin kılıç(lar)ını her taraftan çekmişti.

برون آری دِمار از روزگارِ خاکی و آبی
نگویم پورِ دستانرا که بل سام نریمان را

41. Karada ve suda yaşadıkları zamandan yok edildikleri zamana kadar ki süreyle sınırlı tutmaksızın, sadece Pûr-ı destân'ın/Rüstem'in değil, Neriman'ın oğlu Sam'ın da hikâyesini anlatacağım.¹¹

بهر ضریبی که اندازی چه از خنجر چه از رویین
ز تن آری بُرون خوان را به خون آمیخته جان را

42. İster hançer ister rûyînle/tunçtan yapılmış (topuzla) vurduğun her bir darbeyle, yenen yemeği de kana karışan canı da tenden çıkarmadan (bırakmazsın).

بهر نیزه که بریایی سوار و افکنی بر چرخ
نیاید بر زمین نَسپُرده اندر آسمان جان را

43. Feleğe (atılıp da) isabet eden (veya) etmeyen her bir mızrak, gökyüzünde canını vermeden yeryüzüne geri dönmez.

¹¹ Bu beyit şu şekilde de tercüme edilebilir: Felaket, karada ve denizde yaşayanlar dolayısıyla ortaya çıkar. (Nitekim bunun ispatı için) Rüstem'in değil Nerimân'ın oğlu Sâ'm'ın destanını bile söylememe gerek yok.

که گر کوشش نمایی فتح اقلیمی بهر حمله
گه بخشش نیک سایل ببخشی حاصل آن را

44. Eğer her bir hamlele bir iklimi fethetmeye gayret edip çalışsan, bazen onun neticesini soran birine o (fethettiğin iklimi) bahşış olarak verirsin.

چو از میدان رزم و جیش برگشته به فیروزی
بئی آیین بزم عیش زینت بخششی آیوان را

45. Savaş meydanından ordunla birlikte zaferle döndüğünde, kutlama meclisini oluşturmak/kurmak için sarayını süslersin/donarırsın.

فراز تخت جمشید و فریدون افکنی مسکن
فرو شسته¹² ز خورشید دو عالم¹³ گرد میدان را

46. Cemşîd ve Ferîdûn'un tahtı gibi yüksekliği/yüceliği mesken edindin. Sanki güneşten gelip/inip meydanın toprağını (yeryüzünü) iki âleme ayırdın.

بئی خوشحالی اهل طرب از نکته جان بخش
سکندر و فروری بساغر آب حیوان را

47. Meclis ehlinin mutluluğu/sevinci için cana can katan nüktelerinle/sözlerinle tıpkı İskender gibi kadehe bengi su koyuyorsun.

به دورت ساقیان ماء پیکر باده گردانند
کشیده مطربان زهره آیین صورت الحان را

48. Ay yüzlü sakiler senin etrafında şarap kadehlerini döndürürler, Zühre usullü/tarzlı mutripler/çalgıcılar, ezgilerini en yüksek surete/perdeye çıkarırlar.

ترا با آن توانایی و ضرب تیغ عالم گیر
دهد روی عالم دیگر که ریزی اشک غلطان را

49. Sen dünyayı kılıcının darbesiyle alabilecek bir kudrete sahipsin, ancak (insanları şaşırtan) diğer bir tarafın var ki (böyle kudretli zamanlarında) yuvarlak gözyaşları dökersin.

¹² "فرو شسته" kelimesi, Taşkent baskısında "فرو شسته" şeklinde geçmektedir.

¹³ "عالم" kelimesi, Taşkent baskısında "ارض" şeklinde geçmektedir.

خیالی دَردمندی‌های عشقت اوفتد در سر
کز آه آشک ظاهر سازی اندر بزم طوفان را

50. Senin aşkının vermiş olduğu dertlerin hayali başa düşünce, etmiş olduğun ah u feryat ve dökmüş olduğun gözyaşı ile meclise tufan salarsın (meclisi tufana çevirirsin).

ز آو سرد اهل بزم را در دل زنی آتش
که دیده بُرد کو ظاهر کند چون برق نیران را

51. Etmiş olduğun soğuk (bir) ahtan¹⁴ (dolayı) meclis ehlinin gönlüne öyle bir ateş düşürürsün ki bunu gören (soğuk hava gökyüzünde) ateşli/parlak bir şimşek çakmasına sebep olur.

به بَدلت بحرِ وجودت کان نیارد تاب از آن معنی
که سازی حُشک ظرفِ بحر را خالی کنی کان را

52. Senin cömertliğın, tıpkı deniz(ler) gibi sonsuzdur. Maden(ler) (senin bu cömertliğın karşısında) yetersiz kalırlar. Hatta bu anlamda sen deniz(ler)i kurutur, maden(ler)i boşaltırsın.

شها از عَهْدَه مدح تو بیرون آمدن سازد
مرا عاجز چنان کز وصفِ خیر الناس حَسَنان را

53. Ey sultan! İnsanların en hayırlısı olan Hz. Peygamber'in vasfının ifade edilmesinde Hassân'ın¹⁵ aciz kaldığı gibi, senin methinin sorumluluğunu hakkıyla yerine getirmek çok zordur.

همان بهتر که نآرم بر زبان غیر از دعا گویی
نَسازم مُنْفعَل از مدحْت طبعِ پریشان را

54. Şu an en iyi ve güzel olan, dili(mi)/ağzımı sana dua etmekten başka açmamamdır, çünkü perişan tabiatım, seni övmekten aciz kalabilir ve senin huzurunda mahcup olabilirim.

همیشه تا که بعد از رفتن فصلِ بهار آید
خران و شَأْن این باشد دورنگی‌های دوران را

¹⁴ “Ah-ı serd” in kadim Farsçada, mecazen “sırları gizlemek amacıyla derin ve hızlı nefes almak” anlamı da bulunmaktadır. Bu anlamından hareketle “âh-ı serd”; “sırları gizlemek amacıyla almış olduğun derin ve hızlı nefesten” şeklinde de düşünülebilir.

¹⁵ Hassân bin Sâbit, Hz. Muhammed'in şairi olarak bilinen sahabe.

55. Devranın ikiyüzlülüğünün sebebi, her zaman bahar mevsiminin bitip sonbahar mevsiminin gelmesinden dolayıdır.

بهارِ باغِ جاهت باد از بادِ خزان آیمین¹⁶
مبیناد از کمال آئین اقبالِ تو نُقصان را

56. Senin rütbenin bağının baharı, hazan/güz rüzgârından emin olsun/selamle çıksın. Senin ikbalin, kemal ve yetkinlikten (asla) noksan olmasın.

ز مُلكِ آرایِ عَدُلْتِ¹⁷ جهانرا باد معموری
خصوصاً مُلكِ ایران را دَرِو خَلقِ خراسان را

57. Senin (yönetimde sergilediğin) adaletinin devleti/ülkeyi (kaplayıp) süslemesinden dolayı dünyada, özellikle de İran mülkünde ve orada (yaşayan) Horasan halkında mamurluk çoğalsın.

Sonuç

Bu çalışmaya konu olan kasidede, öncelikle bahar mevsiminin insanlar ve tabiat üzerindeki canlandırıcı tesirinden söz edilmiştir. İnsan ömrünün bahar ve hazan mevsimleriyle de ilişkilendirildiği bu “teşbip” bölümü beyitlerinde, ömrün bahar günlerinin arandığı gibi hazan günlerinin de aranacağı, ancak yine de bulunamayacağı; bu sebeple yaşanan ânın bir ganimet gibi görülmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkarılmıştır. Hazansız bir bahar dileyen kimselerin ise Sultan Hüseyin-i Baykara'nın hükmü altında yaşamaması gerektiği ifade edilerek “girizgâh” beytine geçilmiştir.

“Methiye” bölümünde Sultan'ın; sultan soyundan oluşu, savaşlarda ve ülke fethetmedeki üstün başarısı, pek çok cevherin kaynağı olması, nihayetsiz cömertliği, zaferleri sonrası meclisindeki kutlamaları ve kudretli demlerinde döktüğü gözyaşları çeşitli teşbih ve mecazlarla mübalağalı olarak tasvir edilmiştir. Bu bölümde yapılan savaş tasvirlerinin de oldukça canlı olduğu göze çarpmaktadır.

Kendisini Sultan'ın övgüsünde oldukça eksik gören Nevâyî, “fahriye” bölümünde yalnızca Hüseyin-i Baykara'ya dua etmenin kendisi için uygun olduğunu belirtmiş; Sultan'a ve Horasan halkına “dua”lar ile şiirini tamamlamıştır.

¹⁶ İran baskısında آیمین şeklindedir.

¹⁷ Ganjoor'da عَدُلْتِ و آرایِ şeklindedir.

Kaynaklar

- ‘Afîfî, Doktor Rahîm (1372). *Ferheng-nâme-i şî‘rî*. Si cild, Tehrân.
- Dehhudâ, A. E. (1373). *Lugat-nâme*. C. 14, Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.
- Enverî, H. (1382). *Ferheng-i bozurg-i sohen*. C. 8. Çâp-i devvom.
- Kartal, A. & Eraslan, S. (2022a). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-I. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(2), s. 415-436.
- Kartal, A. ve Eraslan Kaleli, S. (2022b). Alî Şîr Nevâyî’nin Farsça kasideleri-II. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(4), 1102-1114.
- Muhammed Pâdşâh (1346), *Ferheng-i muterâdifât ve istilâhât*. Çâp-i dovvom, Tehrân.
- Mu’in, Muhammed (1371). *Ferheng-i Fârsî*. Şeş cild, Çâp-i heştum, Çâphâne-i Sipîhr.
- Nevâyî (1395). *Dîvân-i Emîr Nizâmüddîn Alî Şîr Nevâyî «Fânî»*. (be-tashîh-i Seyyid Abbâs Restâhîz-i Sâncârekî), Çâp-i evvel, İntişârât-i Emîrî.
- Ötügen Türkçe Sözlük (2006). Erişim tarihi: Mart 12, 2023, <http://www.otukensozluk.com/>
- Öz, M. (2023, 12 Mart). Mukanna‘ el-Horasânî. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukanna-el-horasani>
- Rafiddinov, S. & Tacıbayev, H. (2002-2003). *Mükemmel eserler toplama: Farsça Divan*. 18-20. Ciltler, Özbekistan Fenler Akademisi Neşriyatı.
- Seyyid Muhammed Alî Dâ‘iyü’l-islâm (1362). *Ferheng-i nizâm*. çâp-i dovvom, 5 cild, Tehrân.
- Steingass, F. (1975). *Persian-English dictionary*. Beirut: Librairie du Liban.
- Şükûn, Z. (1984). *Farsça-Türkçe lûgat, gencîne-i güftâr ferheng-i Ziyâ*. C. 3. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uzun, M. (2023, 12 Mart). Burç. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/burc--astroloji>
<https://ganjoor.net/fani/divan/ghaside/4fasl/sh2>

Etik Kurul İzni

Bu alıŐma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıŐtır. Makale edebiyat sahasına aittir.

ÇatıŐma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar atıŐması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar atıŐması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve TeŐekkür

ÇalıŐmada herhangi bir kurum ya da kuruluŐtan destek alınmamıŐtır.
